

ПОВІДОМЛЕННЯ. ДОДАТКИ. НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Олеся Паньків

Національний університет “Львівська політехніка”

РОЛЬ СЛОВА У РАННІЙ ГРЕЦЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

(наукове повідомлення)

© Олеся Паньків, 2011

Слово – це духовний, символічний код, через який людина розуміє себе і своє буття у цьому світі. Слово оточує своєю повної сили енергією, без нього було б важко уявити розвиток культури, науки, освіти, цивілізації. Зважаючи на особливу роль слова в житті людини, важливим є звернення до основних аспектів його розвитку. Тому розглянемо період ранньої грецької філософії, в якому слово відіграло надзвичайну роль.

У міфологічній свідомості Давньої Греції слово виступало способом сприйняття себе та навколишнього світу. Слово мало в міфологічній свідомості реальну силу. Словами до людей звертаються боги через оракулів. З розвитком філософії людина поступово опановує сили, які раніше були їй непідвладними, починає розуміти, що сила слова належить не тільки богам, а й самій людині. Щоправда, оскільки міфологічна картина світу в античному світі не була стерта до кінця, то і в античній філософії цей вплив є відчутним. Щоб ближче підійти до осмислення ролі слова в цю епоху, слід звернутися до особливостей давньогрецького суспільства та до мовної реальності, яка в ньому панувала.

У цей період в Греції, зокрема в місті Мілеті, Ефесі, активно формувалися товарно-грошові відносини, виникли нові соціально-економічні та перші політичні об'єднання – поліси. В цей період зароджується і невідома дотепер політична форма правління – рабовласницька демократія. З утворенням полісу, тобто міста-держави, грек більше не відчував обмежень в реалізації власної свободи, він вперше постає громадянином, самостійним індивідом, особистістю. Людина, ставши громадянином, починає виявляти високу політичну активність, адже саме вона стає безпосереднім учасником усіх подій, які відбуваються в державі. Оскільки тогочасне політичне життя мало достатньо відкритий характер, то й вирішувались полісні справи у формі дискусій, суперечок, діалогу, коли потрібно було зважити усі “за” і “проти”, коли кожне слово мало свою вагу. Така “публічність” суспільного життя істотно впливала на всі аспекти існування людини. “Знання, – як зазначає Ж.-П. Вернан, – моральні цінності, техніка мислення виносяться на площу, піддаються критиці, аргументації... Віднині дискусія, аргументація, полеміка стають правилами як інтелектуальної, так і політичної гри” [1, с. 70]. Зрозуміло, що за таких умов мислення викристалізувало свої пізнавальні можливості, розширювався діапазон рефлексій, і врешті-решт, на горизонті з'явився такий новий духовний феномен, як мудрість. Остання виходила на площу, щоб словом засвідчити свою появу, пошук життєвих орієнтирів, вирішення загальнодержавних справ тощо. У мисленні і в мові поступово відходили на другий план міфологічні, есхатологічні уявлення і поняття, натомість з'явилися нові філософські поняття, що узагальнювали соціальний досвід полісного життя та нового ставлення до людини, до світу. Йдеться про те, що на зміну попередньому поняттю “*mythos*” (оповідь) приходять нове поняття “*logos*” (слово).

Саме з розвитком філософії *Logos* (слово) стало найважливішим способом впливу на свідомість, тобто почало культивуватися мистецтво словесної вишуканості. Та й саме поняття філософія – це не просто знання (тим паче, не “обізнаність” чи навіть “інформованість”), це “софія”, мудрість – слово.

Для філософів раннього грецького періоду характерним було осмислення Космосу як єдиного живого організму, впорядкованого, гармонійного, через який все набуває єдності “Все є одне”. Саме Логос, який виливається в Слово, думку, розкриває цю єдність у багатоманітність, виступає мірою та структурою як буття, так і мислення. Сліди Слова-Логосу можна помітити, вже

починаючи з мілетської школи, зокрема у Фалеса, який проголосив “Все є вода”. Цей вислів Фалеса містить певну інформацію, знання про те, що певна рідина є першопочатком та джерелом життя. Схоже значення відігравав у Анаксимандра апейрон та у Анаксімена повітря.

Більше значення Логос-слово мало у вченні піфагорійців. В основу світу, на думку піфагорійців, покладено число. Тут логос починає проявляти себе як джерело інформації. Адже кожна цифра, постаючи сутністю усіх речей, має певну інформаційність: одиниця ототожнюється з крапкою, число два – з лінією (дві крапки), число три – з площиною тощо. Образ числа мав не тільки кількісну характеристику, але й якісну. Значну роль в осмисленні числової структури світу як космосу відіграло слово (логос). Підтвердження цього знаходимо в Ямвлиха Халкідського, який, аналізуючи вчення Піфагора, підкреслює, що “первинною є природа чисел та слів, які пронизують усе” [5, с. 46]. Знаменитий філософ-неоплатонік також звертає увагу і на те, що “Піфагор завдяки словам наділяв розсудковістю та розумом, ...тих, кого вважають дикими і позбавленими дару мови” [5, с. 47]. Створивши союз, Піфагор доволі ретельно відбирав учнів. Найважливішою вимогою та випробуванням, як зазначає Ямвлих, було вміння вступників “стримуватися від зайвих слів” [5, с. 74]. Йшлося про те, чи здатні учні мовчати і зберігати в таємниці те, що вони чують. Свої думки та своє вчення Піфагор подає символічно, так він намагається уникнути пустослів'я, адже за допомогою символів можна відкрити смисл слів, які можуть видатися “пророчими висловами Аполлона” [5, с. 81].

Геракліт вважається одним з перших філософів античності який надав осмисленню слова (Логоса) надзвичайно великого значення. Саме у вченні Геракліта Логос стає власне поняттям. Логос надає структури “словам” і “справам” людей [2, с. 220]. За допомогою Слова-думки Геракліт впорядковує дійсність. Як зазначив Кессіді, для греків “слово” (логос) було тим самим, що і “думка”, “розум” тощо. Розглядаючи об'єктивний та суб'єктивний Логос, він намагається в одній точці співвіднести буття і мислення. З'єднуючись з Логосом, мудрець ототожнює власне мислення з буттям і тим самим пізнає істину. Діяльність згідно із законом означає, що кожне слово повинно відповідати закону. Слід поводитись згідно зі словом, яке дав, – клятвoporушників покарає Діке (В28). Кожне слово повинно бути виваженим, співвіднесеним з полісним номосом, це і дасть змогу пізнати космічну мірність і єдність, приєднатися до Логосу. Діке карає за випадково вжиті слова. (В72). Вчення Геракліта про логос підкреслює активність людини. Йдеться про дотримання порядку в словах і справах, у мові та у вчинках. Драч зазначає, що “слово” і “справа” у Геракліта вживаються у поєднанні, в нього трапляються скарги на оратора, який не прагне з'єднати “слово” з “ділом” [2,с.242]. Однак, як зазначає автор, в Геракліта сфера громадянського спілкування набула самостійності, тут людина може і повинна мати своє індивідуальне слово, політичне рішення виводити із загального інтересу, загальної норми [2, с. 243]. У тогочасному суспільстві існувало лише те, що могло бути виражене в слові, що публічно доведено. Людський розум, полісний закон і космічний логос стають однопорядковими явищами. В тому, як людина ставиться до потос (враховуючи інструмент цього ставлення – слово, мову), і проявляється її слідування космічному порядку, самій норми функціонування світу-космосу. Його пафос бере свій початок в переконанні, що його устами розмовляє вселенська мудрість, світовий логос, вогняне слово, в переконанні, що їм відкритий вічно напружений і тривожний ритм буття, Закон буття, що все визначає [3, с. 193]. Об'єктивний та суб'єктивний логос, які виділяє Геракліт, є єдиним. У суб'єктивній сфері слова, мови або вчення він визначає сенс наших слів або висловів через всі слова; у сфері об'єктивній він керує всіма речами через всі речі [3, с. 234].

Не менш важливим та цікавим є мовний пласт роздумів та стилю філософування Парменіда. Інтерес викликають уцілілі фрагменти поеми “Про природу”. В цій поемі викладено вчення філософа як істинна мова божества, як діалог богині і поета. Ця мова складається з істинних слів, що утворюють правильне висловлювання про сутність Всесвіту. Парменід чітко розуміє, що не будь-яка мова, не будь-які слова здатні виразити істинну суть світу. Йдеться про те, що звичайна “природна” чи, можна сказати, буденна мова не здатна це зробити. Це значить, що для дороги істини потрібно підібрати “божественні слова”. Ключовим у філософії Парменіда є принцип єдності мислення і буття: мислити і бути, писав він, це одне й те саме. Тобто дійсне буття, на думку Парменіда, можна лише мислити, а отже, мислення (а не чуття) відкриває шлях до справжнього буття. До такого висновку підштовхував досвід розвитку попередньої філософії, яка доволі переконливо засвідчувала обмеженість чуттєвого знання та переваги розуму, мислення у поясненні

буття. Парменід прагнув зробити всі належні висновки зі свого відкриття особливої ролі розуму. Він розбудовує картину світу на підставі лише можливостей мислення. Проте перехід від чуттєво даного до мисленнєвого світу виявив обмеженість репрезентативних можливостей наявної мови та слів. Саме це зумовлює потребу спеціального узгодження мови та мислення. Тому в багатьох його фрагментах думка розглядається в зв'язку з висловлюванням. Йдеться про відношення своєрідного їх ізоморфізму. Те, що висловлюється і мислиться, писав він, з необхідністю має бути сущим. Отже, буття, думка, слово є взаємопов'язаними. Буття є явленим у слові, тому без правильного висловлювання не може відбутися людське мислення і пізнання: "Бо те, чого немає, ти не міг би ні пізнати, ні вимовити". Сущє у такому разі має означати не стільки об'єктивний зміст (об'єктивну метафізичну категорію), скільки правильне висловлювання про річ, що вона є. Тому вже по-новому, інакше звучить ще одна думка того самого фрагмента з його поеми: "Цим сущим нехай називається все те, чому смертні встановили імена, переконані в їхній істинності".

Як бачимо, слово відіграло надзвичайну роль в ранній грецькій філософії. Саме слово постало тією реальністю, завдяки якій відбувалося філософське осмислення світу, роздуми про життя, природу, світ, Богів, промови про піднесене та сакральне. Кожне слово мало бути виваженим, осмисленим, "пускати слова на вітер" [4, с. 45] було не прийнято в ранньому грецькому суспільстві.

1. Вернан Ж.-П. *Происхождение древнегреческой мысли [пер.с франц.] / Вернан Ж.-П.; общ. ред. Ф. Кессиди, А. Юшкевичаю. – М.: Прогресс, 1988. – 221 с.* 2. Драч Г.В. *Рождение античной философии и начало антропологической проблематики / Драч Г.В. – М.: Гардарики, 2003, – 317 с.* 3. Кессиди Ф. *От мифа к логосу: становление греческой философии / Кессиди Ф. – СПб.: Алетейя, 2003. – 360 с. – (Серия "Античная библиотека. Исследования")*. 4. Платон. *Критон/Платон. Диалоги [пер.з давньогрец. Й.Кобів, У.Головач]. – 2-ге вид. – Київ: Основи, 1999. – 395 с.* 5. Ямвлих Халкидский. *Жизнь Пифагора / Ямвлих Халкидский [пер. с древнегреч. В.Б. Черниговского]. – М.: Алетейя, 1997. – 184 с. – (Пути к небу).*

Олена Гошко

Українська академія друкарства

ФІЛОСОФІЯ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

© Олена Гошко, 2011

Останнім часом ставиться питання про те, чи має потребу сучасна культура у філософії і чи варто викладати її у вишах?

Підстави для цього є, і вони вельми ґрунтовні. Регулярно робляться спроби відмінити викладання філософії. До того ж висловлюються і пропозиції про те, чим філософію замінити. Одні вважають, що це повинна бути теологія, на думку інших, справжнє знання про світ і людину може дати тільки наука. Тому світогляд сучасної людини, як стверджують прихильники останньої думки можна побудувати тільки на основі узагальнення даних різних наук, зокрема і даних про саму науку як спеціалізовану систему отримання знання і соціальний інститут. В основу всіх цих запропонованих нововведень покладено думку (хоча вона не завжди чітко формулюється) про те, що якщо раніше філософія і мала якийсь сенс, то сучасна культура її більш не потребує.

Але є і серйозніший привід поговорити про долю філософії в сучасній культурі. Тезу про те, що філософія вичерпала себе, що вона повинна або зійти зі сцени, або трансформуватися у щось інше, сьогодні в певних випадках висувають і захищають самі філософи, передусім представники постмодернізму. Звичайно, і раніше деякі філософи говорили про "кінець філософії". Але тоді це мало інший сенс: певну філософську концепцію вважали вирішенням всіх принципових філософських проблем. Йшлося, отже, не про безглуздя філософських проблем взагалі, а тільки про те, що безглуздою була їх стара постановка і що, нарешті, ці проблеми вирішені. Сьогодні ж мова про